

Slavko Gordić

ŠTA ČITAMO, ŠTA NAM SE DOGAĐA

Dnevnički odzivi na književne i opšte teme

Često se govori o *kanonu*. Kod nas, najčešće, sa zaključkom da je on svagda *dinamičan* i *otvoren*.

Drugde, čini se, preteže *čvršće* poimanje kanona. Harold Blum u „kanonske ličnosti“ našeg doba ubraja „devet modernih“: Frojda, Prusta, Džojisa, Kafku, Virdžiniju Vulf, Nerudu, Beketa, Borhesa i Pesou. Mada radije čita pesme nego romane, uveren je „da čak Jejts, Rilke i Stivens znatno slabije odražavaju razdoblje od Prusta, Džojisa ili Kafke“. Ovom poslednjem dodeljuje „centralno mesto u kanonu ovog veka“, pretpostavljajući, međutim, njegovim glasovitim romanima kratke priče, aforizme i parabole. Usput rečeno, i Džordž Stajner – makar drukčije tumačio Kafku – tvrdi kako „nijedan glas nije bolji svedok tmine našeg vremena“, podsećajući nas i na opčinjenost Kafkom dvojice toliko različitih duhova kao što su Odn i Klodel. Prvi kaže: „Ako bi čovek hteo da imenuje pisca u takvom odnosu sa sopstvenim vremenom, kao što su Dante, Šekspir i Gete bili sa svojim, najpre bi pomislio na Kafku.“ A drugi: „Pored Rasina, koji je za mene najveći pisac, postoji još jedan – Franc Kafka.“

A mi i naši susedi?

U jednoj uzgredici Vlahe Bogišića čitam kako su Hrvatima danas kanonski književni geniji Držić, Krleža i Marinković. Mi pak, mahom, u evropskom i svetskom kanonu vidimo Andrića, Popu, Pekića, Kiša i Pavića. Crnjanskom je skloniji dom nego svet – valjda zbog leksičke i melodijske „neprevodivosti“ njegovog govora.

Ako pomenuti svetski autoriteti *odnos sa sopstvenim vremenom* i *odražavanje razdoblja*, uz podrazumevanu estetsku visinu, vide kao neprekoračiv uslov kanonskog statusa, onda bih mogao ustvrditi – rizikujući čuđenje i gundanje mnogih – da u srpskoj književnosti novijeg vremena pre drugih, uz Andrića i Crnjanskog, kanonsku ličnost predstavlja i Dobrica Ćosić. Naš vajni „suvišak istorije“, neminovno a duboko utkan u njihove sudbine i dela, možda ovoj trojici i nije preporuka za veliki svet. Ali – kao da nalog našeg nasleđa i savremenosti ostaje neopoziv.

(14. februar 2021)

Kad je Kafku „usvojio kao najkanonskijeg pisca našeg veka“, Blum je uz već pomenuti oktet vicešampiona naveo i niz velikih pesnika koje ne uključuje u svoj panteon: „Sa izuzetkom Nerude i Pesoe, pesnici našeg razdoblja nisu na ovom mestu: Jejts, Rilke, Valeri, Stivens, Eliot, Montale, Mandeljštam, Lorka, Valjeho, Hart Krejn i drugi.“

Očigledno, reprezentativan i proročki rang i profil češće od pesnika imaju prozaisti. Kao da smo sve dalje od romantičarske vere (ili praznoverice) da su pesnici ogledala gigantskih senki koje budućnost baca na sadašnjost.

Ostaje nam da tiho volimo i pesnike tihe inspiracije. Fransisa Ponža, koji nas (po Zvonimiru Mrkonjiću) „uči gledati“ belutak, školjku, hleb. Šejmusa Hinija, podjednako „uzglobljenog u svoj irski zavičaj“ i „otvorenog prema svetu“ (Srba Mitrović). Tomasa Transtremera, pesnika severa, snega, mora i galebova, ali i tragaoca za „mestima susretanja“ koja dovode u vezu „deliće stvarnosti koje uobičajeni jezik kao i izgled stvari najčešće drže po strani“, kako već glasi jedan njegov autopoetički iskaz.

Opis je otkriće, citira nekog u jednoj svojoj pesmi Šejmus Hini. Da opis, štaviše, vodi i ka metafizičkim prozrenjima potvrđuje – osim pomenute trojice – i pesništvo Švajcarca Filipa Žakotea. Možda je upravo on i glavni povod ovoj zabelešci.

Majstor konciznosti u svojim „opisima“, Žakote kao da ima na umu šest godina mlađeg Transtremera, koji je, nesvesno, rano „usvojio jednu istinu o poeziji: atmosfera se zgušnjava kada se kaže premalo“.

Takvog Žakotea, pesnika začaranog prostora, u kome se, po rečima Dejana Ilića, „nevidljivo krije u vidljivom“, a „krhko i lako ne znači i slabo, nego najtajanstvenije, ono na zemlji, najbliže nebu“, predstavljaju i novosadska *Polja* u dvobroju za septembar i oktobar minule godine. Iz Ilićevog prevoda odlomaka iz Žakoteovog poetskog dnevnika biram za ovu priliku samo jedan fragment:

„Miris cvetova: mirisati iris ili ružu jedini je gest koji me neposredno, neumoljivo upućuje na detinjstvo; ali ne tako kao da se sećam nekog od tih trenutaka, nego kao da sam, koliko traje blesak, prenesen tamo. Čudno je što se prisustvo jednog već udaljenog razdoblja vezuje za nešto što je najkrhkije, najnevidljivije, za dah tako kratkotrajnih bića.“

Sećam se Transtremera: „U nama žive sva naša doba.“ I Selinovog zapažanja da ništa ne budi uspomene kao vatra i mirisi.

Ali je najprisnije sećanje na Oliveru Milićević, svagda vedru i srdačnu, čak i u danima bolesti bez leka. Sarađivala je u *Letopisu* prevodima Žakotea, kome je na ovom jeziku objavila i knjigu poezije. Pesnik se posle studija u Lozani i nekoliko pariskih godina još 1953. nastanio u jednom provansalskom gradiću, gde je – više nego dvaput dugovečniji od Olivera – nedavno zakoračio u devedeset šestu. Sioran, najmračniji duh ovog doba, ubraja Provansu u dve-tri jedine krasote Božje tvorevine. „Izgleda da ova planeta nije uzalud stvorena.“

Da nam takozvani književni život nije zakrčen i zakrečen piscima i delima čija je autorska temperatura neuporedivo viša od njihove vrednosti, češće bismo – makar povodom Hinija, Transtremera i Žakotea – pominjali Srbu Mitrovića, Momu Dimića i Oliveru Milićević.

(17. februar 2021)

Vraćam se, drukčijim povodom, Kafki i Blumu. Amerikanac obrazlaže svoje visoke oce-
ne Kafkinih aforizama iz 1917–18. sličnom vrednosnom situacijom u Ničeovim najznačajnijim delima, gde – uprkos njegovoj kritici „stalnog oslanjanja na aforističko pisanje kao jednu vrstu dekadencije“ – ona „zadobijaju najjaču snagu iz aforizama“.

I naš Andrić – o čemu sam svojevremeno nešto rekao u jednoj uzgredici – kao da protivreći sebi načelnom skepsom prema aforističnom govoru, u kojem zapravo ne oskudeva njegova proza.

Slučaj je hteo da prošlog leta, u gajdobranskom izbeglištvu od epidemije, čitam sećanja Gorkog na susrete s Tolstojem. Stariji pisac prekoreva mlađeg zbog naklonosti aforističnom iskazu, navodno tuđem ruskom duhu i jeziku. Gorki, međutim, podseća Tolstoja da ni u njegovom stilu aforizam nije retkost.

Po povratku u Novi Sad čitam *Delo Artamonovih* (u prevodu Milovana Đilasa), roman objavljen petnaest godina nakon Tolstojeve smrti. (Zanimljivo je da o ovom stvaralačkom naumu Gorki govori Tolstoju još 1901–2. tokom njihovih susreta na Krimu.) I pored današnjih rezervi prema Gorkom, znalci ovo ostvarenje svrstavaju „među značajne genealoške romane i djela svjetske književnosti“ (A. Flaker). U romanu nalazim nekoliko desetina aforističnih iskaza njegovih junaka, s belegom njihove egzistencijalne, staleške i idejne pozicije i orijentacije. Redovno kazivani u dijalozima, oni su pre u funkciji karakterizacije likova negoli univerzalnijih poruka samog naratora. On ih naziva i njihovim „uzrečicama“, a životnu devizu jednog vetropirastog i prevrtljivog mladića „omiljenom poslovicom koju je sam smislio“. U mnoštvu živopisnih scena slušamo šta o životu i smrti, mladosti i starosti, veri i bezverju, poroku i vrlini, poslu i dokolici, sticanju i rasipanju, ljubavi, ljubomori i razvratu kazuju seljaci, sveštenici, trgovci, preduzetnici, policajci, oficiri, revolucionari i kontrarevolucionari. Mada bih sa više čitalačke radosti svedočio o piščevom doživljaju prirode, posebno jutarnje i večernje svetlosti, kao i njegovom umeću portretisanja likova na generacijskoj i socijalnoj razdaljini od oslobođenja seljaka 1861. do revolucionarnih zbivanja u 1917. godini, evo pregršti mahom nasumice uzetih gnomskih iskaza. Elem, kako misle junaci povesti o tri naraštaja Artamonovih, „budale su samo u bajkama srećne“, „pohlepa je ljuti neprijatelj spokoju“, svejedno je šta se peva jer „u rečima nema duše“, „veselje je od svih beda spasenje“, „sve su misli opasne, naročito proste“, „život je borba, lirika, histerija, neumesne su u njemu pa čak i smešne“, „u nesećanju je mir“, „ljudi ne žive sutrašnjim danom, već pređašnjim“, „svako veruje na svoj način“, „svako ima svoju mržnju, svoju muku“, „revolucionarna delatnost u Rusiji je jedini posao za nedarovite ljude“, „prosjaci nemaju ubeđenja“ i, najposle, „sedinjenje strašnog i gadnog sa bednim – to je čisto ruska hemija“.

(20. februar 2021)

Nastavak priče o *Delu Artamonovih*, koje bi u našim školama moglo naći mesta s ne manjim pravom od ciklusa o Glembajevima, za kratko prekidam primislama o drugim i drukčijim događanjima i lektirama. Tako sam, nedavno, zastao nad pretpostavkom V. G. Zebalda da je Hitler, u jednom trenutku, u nekoj minhenskoj pivnici, pre obznane svoje doktrine i početka političke akcije, morao pesnicom lupiti o sto i uzviknuti kako ne mogu da postoje dva izabrana naroda! Pažnju mi je privuklo i upozorenje izvesnog B. Budena da nam najstrašniji fašizam dolazi iz budućnosti, a ne iz prošlosti. Pre nekoliko dana televizija je emitovala svedočenja jugoslovenskog kontraobaveštajca o zverstvima u tuđmanovskom Kerestincu, među kojima je od najkreativnijih priređivanje lažnih streljanja, poput onog koje je 1849. doživeo Dostojevski, a prekjuče i ispovest o četvorogodišnjem tamnovanju u samici penzionisanog i smrtno obolelog generala Bratislava Dikića, lažno

optuženog od crnogorske vlasti za pripremu državnog udara. Vreme zla na ovim prostorima s neporecivom dokumentarnom i umetničkom verodostojnošću slika *Dara iz Jasenovca*, čiju je televizijsku premijeru sinoć videlo 2.650.000 gledalaca. Grad je bio nečujan i nepomičan. Osetio sam, kao i toliko puta ranije, sram što još nisam ni sa približnom tačnošću dokučio i upamtio sva imena u jame bačenih ili u kućama živih spaljenih žitelja svoje rodne Dabrice.

(21. februar 2021)

Među četrdeset ili pedeset rečenica koje bi se mogle u semantičko-stilskom pogledu svrstati u aforizme, izreke i poslovice samo je jedna u *Delu Artamonovih* triput kazana. Dva puta kao „Život je lepotica“, a treći put s malom ali važnom dopunom: „Život je lepotica, pametnica!“ Kontekst je, čini se, višeznačan: kliktava vedrina je pripisana epizodnom liku, zetu Artamonovih, „lakom, okretnom, veoma veselom“, koji zna „bezbroj zabavnih poskočica, pričica, smešnih uzrečica“ i koga tazbina vidi kao vrtirepa i pajaca, ali je dopustiva i pomisao – osobito u svetlu činjenice da je iskaz ponavljan na znatnoj tekstualnoj razdaljini i time upadljivo *privilegovan* – kako je u ovom klikčaju prepoznatljiv i odsjaj autorovog znanog vitalizma i optimizma u poimanju čoveka, života i sveta.

Moj zastanak pred navedenim poklikom je, ipak, motivisan drukčijom zapitanošću. Zapitao sam se, kao i toliki drugi, nije li prevođenje uistinu umetnost nemogućeg. *Život* je u ruskom imenica ženskog roda. Rečenice, citirane po prevodu, u originalu glase „*žизнь – krasavica*“ i „*žизнь krasavica, umnica*“. Prevodilac se našao na mucu kao i oni (Milorad Živančević i Stevan Raičković) koji su, docnije, „*Sestra moja – žизнь...*“ s početka Pasternakove antologijske pesme prepevali rečima „*Život – sestra moja...*“ Gramatička logika je nalagala: *brat* – čime bi se, međutim, izneverio i original i emotivna konotacija koja u njemu ide uz *sestru*. (Ako je pak svojevremeno utvrđeno, kako sam čuo od Bogdana Kosanovića, da je sintagma *Sestra moja* apostrofa, dakle vokativ, onda naši prevodioci i čitaoci mogu da odahnu.)

Pribojavam se, iz više razloga, da kažem kako sam od nekog čuo ili negde pročitao da je Sveti Duh u nepovratno izgubljenom aramejskom jeziku bio ženskog roda. Koga pitati?

(23. februar 2021)

Kome verovati? Ako zapreka veri i nije u samom jeziku, jeste – neretko – u prevodiocu. Uz bezgraničnu zahvalnost prevodiocima za sve što znamo o svetu blagodareći njihovom trudu, često mučimo muku s nedoumicama, pa i nastupima ljutnje (a gnev je greh) koje oni pobuđuju. Izostavljaju, preinačuju, skraćuju, proširuju, dezinfikuju, upitomljuju, ublažavaju, pojačavaju.

Decenijama pamtim kako je u prevodu Rilkeovih saveta mladom pesniku izostavljeno da – uz nabrojane vidove nužnih iskustava, doživljaja i putovanja – valja čuti i ponoćne krike porodilja u mračnim sobama. Biće da se prevodiocu učinilo kako Rilkeovoj pretanjenosti ne priliči, recimo tako, ni prisenačak naturalističko-ekspresionističke britkosti.

Najsvežiji povod ovoj belešci je uporedno čitanje dvaju prevoda *Mobi Dika*. A sve uz sećanje na Andrićevu izjavu Ljubi Jandriću kako velika sreća čeka onog ko još nije čitao a jednom će čitati Melvilov roman.

Beogradski prevod potpisuje Milan S. Nedić, a zagrebački Zlatko Gorjan i Josip Tabak. Sad ostavljam po strani raspravu da li je reč o dva jezika, istom jeziku ili dvema varijantama istog jezika. Ipak navodim tvrdnju Slobodana Šnajdera koji, povodom pojave *Razlikovnog rječnika hrvatskog i srpskoga jezika*, kaže kako bi odustao od „svojeg danas tako nepopularnog stava čim mi netko na hrvatski preveđe ovu srpsku rečenicu: hrvatski i srpski dva su po svemu različita jezika.“

Ne zalazim, takođe, ni u čudne nepodudarnosti u naslovima nekih poglavlja i nedokučive razloge usitnjavanja pasusa ili, obrnuto, njihovog ukрупnjavanja, mimo izvornog lika teksta. Idem samo tragom tzv. univerzalnih iskaza, bezmalo redovno različito sročениh u dva naša prevoda. Zastao sam više od trideset puta samo u prvoj polovini romana. Evo tek nekoliko primera.

U prvopomenutom prevodu čitamo: „Teško onome ko gleda pre da se dopadne nego da zastrašuje!“ – a u drugom: „Jao onome koji nastoji da stišava i smiruje, umjesto da zastrašuje!“

Po jednom prevodiocu „svet je ovaj pokvaren na svim podnevcima“, a po drugoj dvojici „ružan i zao pod svim meridijanima“.

„Dostojanstven neki brod, ali nekako isuviše tužan! U svima dostojanstvenim stvarima ima toga pomalo.“ Iste dve rečenice u drugom prevodu i intonacijom i značenjem idu drugim smerom: „Da, plemenit bijaše taj brod, ali ipak pun neke melankolije, neke sjetе! No, sve što je plemenito puno je melankolije...“

U jednom prevodu „mi smo svi ubice, na kopnu i na moru; uračunavaju se tu i Bonaparta i ajkule“. U drugom – „ta svi smo mi ubojice, na kopnu i na moru, uključujući tu i Napoleone i morske pse“.

„Vreme i plima daleko teraju.“ Tako u jednoj verziji, a u drugoj: „Širok je tok mora i vremena.“

„Ljudsko ludilo je često vešta i kao mačka prepređena stvar.“ Ili valja više verovati drugoj inačici: „Ljudsko je ludilo često vrlo lukavo i podlo.“

U znamenitom poglavlju „Kitova belina“, odnosno „Bjeloća bijelog kita“, rečeno je o belom medvedu iz polarne oblasti i beloj ajkuli: „Baš ta jeziva belina daje onu mrsku blagost, više odvratnu nego užasnu, nemome izgledu njihove spoljašnjosti.“ Isto je u drugom prevodu viđeno drukčije i kazano opširnije: „Ta sablasna bjeloća ulijeva nam osjećaj neke odvratne mekoće, koja je više gnusna nego strašna, ta sablasna bjeloća koja u nas bulji nijemo, zlorado i proždrljivo.“

Koju stranicu potom, u istom poglavlju, narator kazuje kakva je muka duhu razmišljanje o „natprirodnosti“ bele boje, jer „...za prefinjenost je potrebna prefinjenost, i bez mašte ne može nijedan čovek da prati nikoga kroz ova predvorja“. U drugom prevodu isto mesto glasi ovako: „No za tako zamršeno isprepletene probleme hoće se mnogo pronicljivosti, i čovjek bez mašte neće moći pratiti takva razmatranja.“

Posle desetak stranica, jedno od takvih razmatranja, staro koliko i ljudska misao, razrešava se lapidarnom tvrdnjom da „misao ne postoji ako nije udružena s dušom“, u prvom prevodu, a u drugom samo naoko istom tezom – kako „um ne postoji ako nije vezan uz duh“.

Evo najposle i jednog setnog a lepog iskaza kome nepodudarnosti u dva prevoda znatnije ne umanjuju sugestivnost. Ta duga rečenica jednom je ovako prevedena: „Ima izvesnih neobičnih doba i prilika u ovoj čudno izmešanoj stvari koju mi zovemo život, kad čovek shvata ceo ovaj svet kao veliku i običnu šalu, mada njenu duhovitost samo nejasno zapaža i više nego sumnja da ta šala ne ide ni na čiji drugi račun nego baš na njegov sopstveni.“ A drugi put: „Ponekad dođu tako neka čudna vremena, naiđu neki tako čudni časovi u toj smušenoj zbrci koju nazivamo život – časovi kad nam se cio svemir pričinja kao neslana šala, premda vrlo nejasno shvaćamo u čemu je ta šala, te nas sve jače obuzima osjećaj da se ta šala zbija baš na naš račun.“

Kao da komentari nisu nužni. Ipak ću podsetiti kako u prvom primeru ono *dopasti* se nije ni izdaleka isto što i *stišavati* i *smirivati*, kao što ni u drugom nije *ružan* i *zao* isto što i *pokvaren*. U trećem slučaju nepodudarnost je u najmanju ruku dvostruka: nisu sinonimi *dostojanstven* i *plemenit*, a pogotovo je u nepomirljivoj zavadi ono *malo* tuge i ono *puno* melanholije u svemu što je dostojanstveno ili plemenito. Četvrti razlaz dvaju prevoda više je od nesaglasja u stilizaciji: *Bonaparta* (singular) nasuprot *Napoleonima* (plural). Suvišak stvaralačke slobode obeležava i dva naredna prevodilačka sučeljenja: iste sentencije o moru i vremenu, te o ljudskom ludilu, u dva prevoda zvuče kao da su iz različitih izvornika. Doživljaj sablasne i jezive beline, u našem sedmom ispisu, predočili su prevodioci s nizom međusobnih nepodudarnosti na leksičkom i sintaksičkom planu. U osmom našem primeru odmah padne u oči semantička razdaljina između *prefinjenosti* i *proncljivosti*, a u devetom između *duše* i *duha*, koji su pre opreke nego sinonimi. Melvilovu refleksiju, desetu u našem izboru, koja podseća na misao Lava Šestova da Bog može sve, pa i da vara, prevodioci uglavnom čitaju na isti način – mada bi neko ko cepidlači ustvrdio da ne znače isto *čudno izmešana stvar* i *smušena zbrka*; kao i *velika* i *obična šala* i *neslana šala*.

Dopustimo sebi, na kraju, i šaljivu primisao kako je Andrić imao na umu sreću koju daruje original, a ne prevod. I ovlašno podsećanje na Hose Ortega-i-Gasetu, koji je (po prevodu Duška Vrtunskog) držao da je prevodilački posao „utopijska muka“. I dodao dvosmislicu: „Među intelektualnim poslovima nema skromnijeg. Ipak proizlazi da je pregolem.“

(1. mart 2021)

Džordž Stajner i V. G. Zebald, oba već pominjana u ovim zabeleškama, podsećaju na sveprisutnost Franca Kafke u savremenom svetu. Prvi pominje jedan katalog koji „ispunjava skoro četiri stotine stranica i pokazuje da od Brazila do Japana skoro da nema većeg jezika ili književne kulture koja ne raspolaže prevodima i tumačenjima Kafke“. A drugi tvrdi kako „ni o jednom piscu nije pisano više nego o Kafki. Na hiljade spisa o njegovoj ličnosti i njegovom delu nastalo je u relativno kratkom periodu od pola veka.“ Usput Zebald ironično ukazuje i na „parazitsku prirodu ove proliferacije“, posebno peckajući

„germaniste po struci, čija se vajna istraživanja redovno izokrenu u travestiju nauke“ i „teoretičare književnosti koji na složenosti Kafkinog dela uvežbavaju svoje pronicljive umove“. Setimo se davnašnjeg Montenjevog zapažanja: namnožili se komentatori – oskudica je u autorima.

A Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821–1881)? Hoće li dve okrugle godišnjice i u ovom slučaju dati novi zamah „proliferaciji“? Ili će prevagnuti uverenje Vladimira Zaharova, redaktora kritičkog izdanja sabranih dela, pokrenutog u postsovjetskom vremenu, sredinom 1990-ih, kako je za tumačenje tekstova Dostojevskog važniji Novi zavet nego sekundarna literatura?

Mi, ovde, čitamo u novinama kako Zoran Živković nalazi da su *Zli dusi* knjiga o kobnom dejstvu fizičke muške lepote i kako u *Letopisu Matice srpske* Volf Šmid (u prevodu Druginje Ramadanski) razlučuje tri motivacije Raskolnikovljevog zločina – socijalno-humanističku, mitsku i ideološku – odbacujući tvrdnju Vladimira Nabokova (možda inspirisanu „njegovom zavidljivom nastranošću“) o motivacijskoj „zapatljanosti“ pomenutog čina. „Motivacija nije ‘zapatljana’, kako smatra Nabokov, koji zacelo i ne teži da se istinski razabere u osnovnom prosedeu, već mnogostrana i složena, složena baš koliko i svest koju nam Dostojevski prikazuje, u kojoj se protivurečni impulsi nalaze u sporu jedan s drugim“, kaže Šmid.

Volf Šmid, nemački filolog, rusista i teoretičar književnosti, jedan je od češće citiranih među više od stotinu biografa i tumača Dostojevskog pomenutih u knjizi *Dostojevski*, biografiji koju je 2018. na nemačkom objavio Andreas Guski, a na srpski prevela Dušica Milojković (*Laguna*, Beograd, 2020). Čitajući knjigu ove zime bio sam zadivljen mnoštvom interpretacija velikog pisca iz pera znamenitih kritičara, teoretičara, književnih istoričara, psihologa, filozofa i glasovitih književnika među kojima poneki (poput Turgenjeva, Bunjina i pomenutog Nabokova) prema njemu imaju „prilično distanciran odnos“. Kad ne bi manjkalo vremena i snage, s kolikom bi se radošću i korišću – da pomenem samo jednu speciju iz te kritičko-interpretativne flore – uživalo u učenim *poređenjima* Dostojevskog s Ničeom (L. Šestov), s Tolstojem (D. S. Mereškovski) i Svedenborgom (Č. Miloš)!

Ili je, međutim, što može zazvučati čudno i kapriciozno, ličnost tvorca kompleksnija od njegove tvorevine? Nedavno me je iznenadila tvrdnja Dobrice Ćosića da je Ivo Andrić zagonetniji i složeniji od svoga dela. Sad ne znam šta da mislim. Prisećam se i Nastasijevića: u prvoj rečenici njegovih beležaka o Dostojevskom – u zagradi, kao u kakvoj uzgredici – stoji kako je on „pisac samo po tehničkoj nuždi, kao što je možda bio čovek samo po telesnoj“. Međutim, Andreas Guski bira za moto knjige o Dostojevskom njegov tužbalički iskaz iz jednog razgovora: „Nadam se da će mi sve ovo doneti 15.000 rubalja – ali kakav je to robijaški rad!“ i zapažanje Roberta Valzera: „Neprestano pisanje zamara kao kopanje.“ U knjizi je najčešće reč o besparici, mucu sa izdavačima i tesnim rokovima. Živiš da bi pisao – ali i pišeš da bi živeo. Mučenik tog epohalnog preokreta je, posle Balzaka, i Dostojevski. „Moja sudbina je verovatno da u najneprijatnijem smislu reči radim za novac“, kaže u jednom pismu. Nije stoga čudo što je Andrić negde zabeležio kako pisci nisu nigde tako maleni kao u svojim pismima.

Guski, srećom, uz potanku hronologiju piščevih egzistencijalnih muka – pomenimo samo dva egzila (Sibir i Evropu), bračne i porodične nesporazume i katastrofe, trnovit put do književnog trijumfa – opisuje i njegove unutarnje, duhovne i ideološke sumnje, puteve i raspuća, od kojih je najpoznatije preobraćenje buntovnog u nacionalkonzervativnog aktera ruskog javnog života. Biće da je, ipak, Dostojevski najpre i najposle „paradoksisista“, kako u *Zapisima iz podzemlja*, koji predskazuju njegove velike romane, tako i u čuvenom *Piščevom dnevniku*, gde „vrvi od paradoksa kao u košnici“. Uz poznatu Bahtinovu tezu o „polifoniji“ glasova i uverenja u delima Dostojevskog, Guski navodi i nečije polušaljivo opažanje o „poetici zadnjih vrata“ – pravu da se iskazu da potpuno nov smer i tako omogućući govorniku da pobegne od sopstvene teze. Ovom uvidu treba dodati i onaj po kome Dostojevskog njegove intelektualne igre predstavljaju kao „kockara književnog diskursa“. Srodnog je značenja i nalaz s kraja životopisa – da su Dostojevskog „magično privlačile granične situacije svake vrste“, što zvuči kao ublažen odziv Mereškovskom, citiranom stotinak stranica ranije, koji zapaža kako je veliki pisac voleo „da se igra s opasnošću i igrao se s njom uvek i svuda – (...) za kartaškim stolom, pri sladostrasnom razvratu, u trenucima mistične jeze“.

Mada ne čuti o onima koji opisuju jednu stranu piščevog talenta kao „vučju“ i „jezivu“, Guski brani Dostojevskog od niskih čitanja, kakvo je i Turgenjevljevo, koje jednači pisca s njegovim junakom. Biograf, makar usputno, ukazuje, i na neka identitetska krivotvorenja i interpretativne zloupotrebe pisca i njegove reči. Tako, što zvuči gotovo neverovatno, piščeva kći Ljubov, šampion rusofobije, tvrdi da Dostojevski i nije Rus i da mu je poreklo nordijsko i litvansko. A Rozenberg i Gebels s oduševljenjem čitaju Dostojevskog stoga što je, kako piše Guski, verovao da je rat „moralna terapija za podmlađivanje ćelija pošto zah-teva vrline kao što su hrabrost, čast i spremnost na žrtvovanje, koje u doba mira slabe“. Kontekst, međutim, baca specifičnu svetlost na tezu Dostojevskog – branjenu na svojevrsnom ruskom „tržištu ideja“ u danima kada se pacifista Tolstoj kritički obračunava sa slanjem ruskih dobrovoljaca na tursko-srpski front.

Evo, najposle, i povoda za ovlašnu paralelu velikana. Jedan je bogati grof, a drugi, poput roba na galiji, izložen tiraniji izdavača. Obojica veruju u Boga, ali je Hristos za Tolstoja samo prorok – dok bi Dostojevski, birajući između istine i Hrista, uvek izabrao Hrista. Za razliku od Rusoovog učenika Tolstoja, Dostojevski se gnuša idile. Ipak je u poslednjim godinama života zavoleo mir sela. Ta neočekivana bliskost, nažalost, ostaje nedorečena. „Dostojevski i Tolstoj nikada se nisu lično sreli. Možda bi do njihovog susreta i došlo da je Dostojevski duže poživio. Sigurno se, međutim, ne bi sreli na nekoj književnoj večeri, već na nekoj aukciji drva za ogrev ili na nekoj poljoprivrednoj izložbi.“ Poslednji dani i smrt Tolstojeva svima su znana priča. Manje je poznat prizor ispraćaja Dostojevskog na večni počinak. Beležim samo odlomak iz potankog opisa njegovog biografija: „U procesiji je učestvovalo mnoštvo predstavnika različitih institucija, visokih škola, redakcija udruženja itd., koji su se priključili uz put. Svaka delegacija nosila je venac podignut na metalnim šipkama. Tu su bili i posmrtni venci od smrekovih grančica, kao i više od deset horova koji su pevali duhovne pesme, jedan sa stotinu pevača. Nevski prospekt bio je toliko zakrčen ljudima da je

saobraćaj kočijama potpuno zamro. Bulevar je preplavila reka od nekoliko desetina hiljada ljudi, koja se lagano kretala kroz špalir zbijenih posmatrača na trotoaru. Tek oko četrnaest sati skoro kilometar duga povorka stigla je do manastira, gde su je očekivali iguman, monaško bratstvo, studenti Teološkog fakulteta i učenici bogoslovije. Nakon toga kovčeg je unet u manastirsku Crkvu Svetog duha, gde je u malom krugu održano kratko opelo.“

U prethodnom i ovom veku Dostojevski je prisutniji od Tolstoja. Guski ne pominje Frederika Koplstona, u čijoj knjizi *Filozofija u Rusiji* jedno od četrnaest poglavlja, sedmo, pripada Dostojevskom, dok je Tolstoj, u osmom, tek „sustanar“ s Konstantinom Nikolajevičem Leontjevim (1831–1891) i Vasilijem Vasiljevičem Rozanovom (1856–1919), od kojih je ovaj drugi veliki poštovalac Dostojevskog – „najdubljeg analitičara ljudske duše“ i čoveka koji u sebi sadrži „oba ponora, visine i dubine“. Guski, ipak, na više mesta govori o Dostojevskom kao proroku totalitarizma XX veka i začetniku novih ideja u različitim disciplinama duha. Posebno su *Zapisi iz podzemlja*, sa svojim paradoksalnim junakom, bili predmet rasprave u Zapadnoj Evropi i Americi. Nadahnjujući Ničea, Frojda, Kafku, Kamija, filozofiju života (*Lebensphilosophie*) i egzistencijalizam, „ovo delo je postalo tekst koji otvara vrata moderne...“

Izvinjavajući se eventualnom čitaocu, kome je još sveže sećanje na Zebaldov podsmeš komentatorima, samo ćemo nagovestiti mogućnost poređenja Kafke i Dostojevskog, glavnih junaka ovih beležaka, koji se i našem vremenu obraćaju iz „oba ponora, visine i dubine“. Izuzme li se *proročanska* dalekovidost, kao zajednički imenitelj, možda su u svemu drugom, kao ličnosti, sudbine i stvaraoci, pre različiti nego srodni. Psihoanalitičari će, doduše, u sferi podsvesnog, posebno u figuri Oca, i dalje nalaziti dodire. Nama, običnim radoznalcima, osim inspirativno-tematskih i žanrovsko-poetičkih nepodudarnosti, i pre njih, padaju u oči razlike u mentalnom sklopu i životnoj orijentaciji. Jedan je nepromenjiv, a drugi (kao i Tolstoj, kao i Leontjev) proživljava duboka *preobraćenja*. Jedan je majstor osamljivanja, drugi uvek s drugima, u slozi ili sporu. Jedan katastrofalan ljubavnik, drugi sladostrasnik. Jedan zakopčan i nem, drugi glasan, „angažovan“, sveprisutan, s darom i žarom publiciste polemičara, po nekima – prvi blogger. Prvi se ježio od uspeha, drugi živeo za uspeh. Koliko je jedan zagonetan, toliko je drugi paradoksalan. „Draži rizika“, o kojima se redovno govori povodom Dostojevskog, poznaje ipak i Kafka, ali na nedomisливо drukčiji način.

(12. mart 2021)

Mrtva trka pandemije i vakcinacije, straha i nade. Borba vlasti s organizovanim kriminalom, u kojoj su neretko akteri izmešani. Razmah narkomanije i banditizma u selima – o čemu ćute i sela, i policija i sredstva informisanja. Različite bolesti, mahom teške, kojih najbližih. Eto raporta, u najkraćim crtama, o okolnostima koje uzrokuju zastoj u pisanju, čitanju i prepisci s prijateljima.

Kao u ratu, nemamo kad ni da ožalimo postradale. „Smrt je maštovitija od nas“, reče na televiziji Jovan Zivlak povodom grozovitog odlaska sa ovog sveta Milana Nenadića i Ilean Ursu. O Nenadiću sam jednom pisao, svrstavajući ga – s Đogom, Nogom, Tontićem i Sladojem – u krug pesnika koji su „upili iz bosnskohercegovačkog tla onaj karakterističan ferment žestine“. Ovom času, međutim, od žestine potencirane na početku zapisa (*Savre-*

menost i nasleđe, 2006) prikladnija je rekvijemska stišanost i blagost na koju u jednoj Nenadićevoj pesmi ukazuje kraj te beleške: „Tu, na zračnom tragu poznog Dučića, pesnik u novom svetlu samerava vidljivu s nevidljivom i zemnu s večnom stvarnošću. Od sedam nadahnutih katrena navedimo makar dva prva i, nepotpun, zaključni: ‘Hvalim Te zato što si moje oči / Zbunio nebom, zlatom sunca, vatre, / Što si mi dao da mucam, svedočim / O tvojoj slavi koja će da satre // U svome ognju moju suzu ljudsku, / Što si ljuljao na svom mitskom valu / Moj mali čamac, lešnikovu ljusku; // (...) Hvalim Te ako i ne čuješ hvalu / Iz usta grešnog nedostupnog mene, Dok mi čin igra na Tvom mitskom valu.’”

(13. mart 2021)

Mnogo su nam bliže godine iza nas od onih ispred nas. Možda ponajpre stoga što su ove druge pod višestrukim ličnim i opštim upitnikom.

Oni koji sada pišu *Strategiju razvoja obrazovanja u Republici Srbiji do 2030. godine* uglavnom neće biti i oni koji je oživotvoruju, ukoliko ona ikad i „zaživi“. Ove turobne, naknadne pomisli diktira u pero sećanje na raspravu o pomenutom dokumentu pre deset dana u Matici srpskoj.

Zebnju, međutim, više od neizvesnosti realizacije *Strategije* budi bojazan da neće biti nikog ko se uspešno brani od njenih ugrađenih kvarova. A oni su brojni i, bojim se, nimalo slučajni. Nemamo li i mi svoju *duboku državu*, koja u podsistemu – na duži rok bitnijem po ovu zemlju od policije, tužilaštva i sudstva – podriva njenu identitetsku samosvest i stvaralačku vitalnost?

Grupa od petnaestak upućenih znalaca i poslenika uputila je autorima *Strategije* – uz učtive pohvale za predviđeno jačanje vaspitne uloge škole, uvođenje obaveznog srednjeg obrazovanja i posvećivanje posebne pažnje darovitim učenicima – niz britko sročениh i valjano obrazloženih zapažanja o krupnim „nedostacima i nepreciznostima“. Škrto parafrazirane, zamerke ukazuju na odsustvo identitetskog duha strategije, zanemarivanje značaja opšteg obrazovanja i kritičkog mišljenja mladih ljudi, odsustvo vizije obrazovanja koje doprinosi intelektualnom, emocionalnom i etičkom razvoju mladih, kao i nepostojanje jasno izražene misije obrazovanja, posebno u oblasti nacionalnih i identitetskih predmeta, te formalističko poistovećivanje obrazovanja s obučavanjem.

Zaključci učesnika u diskusiji sadrže i dvadesetak „načelnih predloga od prioritete važnosti“ i desetak „konkretnih sugestija“. Među njima su ukazivanja na neophodnost većeg procenta bruto državnog dohotka u obrazovanju, povećanje broja časova i davanje natpredmetnog statusa srpskom jeziku i književnosti, zaštitu postojećih i osnivanje neophodnih novih lektorata srpskog jezika u inostranstvu, sadržinsko određenje nacionalnog književnog kanona koji bi se morao poštovati na svim obrazovnim nivoima, te niz predloženih mera o nastavnicima, njihovom obrazovanju i statusu. Među sugestijama su i one koje, kao po pravilu, nailaze na tvrde uši zvaničnika sa anacionalnim i pseudoevropskim veltanšaungom, kojima je tuđa pomisao na „podsticanje duhovnog razvoja učenika putem sadržaja različitih predmeta sa nacionalnim sadržajem pre svega veronauke“, kao i „sistemsko razvijanje kulture sećanja, istorijske svesti i saznanja o genocidu

u 20. veku“. Tu je, na kraju, i upadljivo uzdržan prigovor komunikativnoj i semantičkoj neprohodnosti teksta, opterećenog „pojmovima sa fluidnim konceptom i nejasnim značenjem“.

Ne navodeći ni reči iz sopstvenog desetominutnog saopštenja, pominjem samo svoj predlog – u međuvremenu uvažen – da se za maj predviđen okrugli sto *Nacija i obrazovanje* odgodi za kraj leta, kako bi se (makar metodom slučajnog uzorka) sagledalo i oslušnulo o čemu govore i o čemu čute naši nastavni programi, udžbenici i čitanke. S nadom da ono što kažemo i napišemo neće biti govor u vetar i slova po vodi.

(15. mart 2021)

Teku dani uskršnjeg posta. Pomišljam, odnekud, na Tolstoja. Znalci tvrde da je, uz izvestan uticaj Rusoa i Šopenhauera, glavni izvor njegovog nadahnuća posle preobraćenja bio Novi zavet, a posebno poslanice Sv. Jovana. Tu je uporište njegovog poimanja hrišćanstva kao suštinskog zakona bezrezervne ljubavi. Nesiguran da li sam ih ikad čitao, sad ipak na marginama tih triju poslanica nalazim tragove svoje olovke. Bog je ljubav, radost i istina, a mi bi valjalo „da budemo pomagači istine“.

Danas se zaoštavaju epidemiološke mere u borbi s mutiranim i sve invazivnijim virusom korone, evociraju sećanja na albansku provalu rušilačke mržnje na Kosmetu pre sedamnaest godina i obelodanjuju neverovatni nalazi o basnoslovnim računima Đilasa i Šolaka u Švajcarskoj i na Mauricijusu. Ko su u medijskom žagoru o aritmetici pljačke lažovi, a ko „pomagači istine“ trebalo bi da utvrdi sud. Ili će, kao i neretko ranije, istinu zavejati ćutanje i zaborav.

Pismima i telefonom saobraćam s Markom Nedićem, Mihajlom Pantićem i Dejanom Nikolić. Pišu lepe knjige za sve malobrojnije čitaoce.

(17. mart 2021)

Svetski dan poezije – bez slike i reči, izuzme li se kratak prilog u večernjem dnevniku RTS, s podsećanjem da u našim knjižarama uglavnom nema pesničkih knjiga. Beogradska zadužbina „Dositej Obradović“, prvenstveno zahvaljujući trudu Radomira Putnika, poslednjih godina ovim povodom organizuje u Narodnom pozorištu susrete s viđenijim pesnicima. Kao i druge kulturne priredbe, i ovu je ovaj put onemogućila pandemija.

Planetarna zaraza gasi živote i nadu u budućnost, kakvu takvu. Ali, kao da nas ni to zajedničko zlo ne miri i ne urazumljuje. Bajden pretil Putinu, sa slepom odanošću najgorem delu nasleđa svoje zemlje. A ona je, kako nas podseća ruski pisac Zahar Prilepin, samo od 1947. do 1989. izvela 72 pokušaja državnog udara u drugim državama, dok je tokom svoje istorije pokrenula više od 200 ratova, uništivši oko 70 država. Koliko se tek zla obrušilo i obrušava na ovaj naš, srpski svet! Ni nedavno slobodarsko buđenje i događanje naroda kao da ništa ne menja i ništa ne obećava. U Crnoj Gori, po Nebojši Medojeviću, sve je kao i u minulih nekoliko decenija: DPS nije politička partija, već političko krilo jedne od najkorumpiranijih interesnih grupa Evrope – raspolažu sa milijardama evra, imaju svoje banke, me-

dije, vlasnici su svih važnih kompanija i kontrolišu sve ekonomske i finansijske tokove, imaju svoje ljude u policiji, tužilaštvu, sudovima, agencijama, lobiste u EU i SAD i svoje ekspoziature u BiH, Srbiji, Makedoniji, Hrvatskoj, Sloveniji i dijaspori.

U takvom svetu – gde jedni napadaju i otimaju, drugi se brane, a treći (kako je Dostoevski govorio o Nemcima) žive da bi radili i rade da bi štedeli – kao da poezija, ni kao dobitak ni kao užitak, naprosto ne postoji. Ili dotrajava kao stari zanati, kovački, sarački i opančarski. Tek po inerciji, kao na jeziku koji izumire, ona još gotovo nečujno pulsira u malim tiražima i sitnom slogu majušnih pesama u prazničnim novinama.

Odbrana poezije je poodavno zamorena i zamorna tema. Ali, makar za ljubav ovom datumu, ostanimo još koji čas s pesnicima i njihovim čitaocima – onima kojima je, kao Šalamovu, poezija organska potreba, kao kiseonik, hleb i voda. Malo nas je, možda i sve manje, ali postojimo. Uprkos sveopštoj ravnodušnosti, uključujući (ako već u svakoj šali ima i malo šale) i nehaj levoliberalnih duhova, ispunjenih modernom i pomodnom zebnjom za manjine svake vrste.

Ili se, ko zna, s poezijom, pesnicima i njihovim čitaocima događaju, makar kod nas, i neke neočekivane sociokulturne promene, koje i ne moraju biti obeshrabrujuće?

(21. mart 2021)

Možda je ključna promena *demetropolizacija kulture* – koja je došla nezvana, a ne kad je prizivana, pa i proklamovana. Kad je o književnosti reč, biće da se preokret dogodio gašenjem velikih izdavača i odlaskom velikih stvaralaca na večni počinak. I u poeziji, i u prozi, esejistici i kritici sve sami vicešampioni. Na jednakom glasu oni u Beogradu i oni u Zrenjaninu, Somboru, Lajkovcu i Kraljevu? A svi, izuzimajući Matiju Bečkovića, koji ostvaruje san pisane poezije da postane usmena, svi – u tišini i polutišini. Kako neverovatno zvuči Mihizova priča (iz 1955.) o Popi i Pavloviću u godinama kad su njihove pesme bivale prvorazredni društveni događaj! „Kada su se pojavili“, svedoči autor knjige *Od istog čitaoca*, „neupućeni su ih, nimalo slučajno, brkali, poznavaoi razaznavali do detalja, široke čitalačke periferijske mase uzimale kao sinonim zablude, počinitelje greha, metu za porugu. Obožavaoci, utoliko vatrenije ukoliko ih je manje bilo, isključivali su svaki zvuk koji nije njihov ili njima srodan, gimnazije su se podelile u dva tabora, studenti akklamirali ili zviždali, stvorili se navijači, klike, smrtni neprijatelji.“

A danas pak, i pre pandemije koja nam je dosudila kućni pritvor, retko se iko može čuti – čak i posle tzv. promocije neke od pesničkih knjiga – da govori o poeziji. Kao u životnom i stvaralačkom slučaju Krležinog Filipa Latinovića, koji „prisluškuje razgovorima uličnim već godinama i još nikada ni jednog prolaznika nije čuo gdje bi govorio o slikarstvu“.

Nije li, međutim, pomenuta demetropolizacija svojevrsna kompenzacija za gubitak interesa elite i elitnih centara za umetnost reči? Sticajem različitih okolnosti, među kojima je možda najpresudnija informatička revolucija, stvaralac koji živi u Sutjesci kraj Zrenjanina, Lipolistu kraj Šapca, Kostajniku kraj Krupnja ili u Draževcu pored Obrenovca nije nužno prikraćen u dosluhu s tokovima i tzv. trendovima ovovremenog duhovnog života. On može biti, a katkad i biva, bliži folklornom i jezičkom pamćenju od svoga prestoničkog

sabrata, ali ne pristaje na tematsko-poetički zakonik nekakvog „etnografskog zapečka“, kako bi rekao Veljko Petrović. Otud je, valjda, danas i nezamisliva i suvišna formacija pesnika-seljaka, književnih „naturščika“, kakvu je nekad vodio i oglašavao čestiti Dragiša Vitošević.

(22. mart 2021)

Kraljevo je danas pesnička prestonica Srbije. Grad bez ikakve književne tradicije može u ovim godinama da se podiči zapaženim književnim časopisom i bujnom izdavačkom produkcijom Narodne biblioteke „Stefan Prvovenčani“. Pored autora iz tzv. unutrašnjosti, ovde svoje knjige rado objavljuju i poznati pisci iz Beograda. Pravo je čudo kako se naši mediji, obično revnosni tragaoci za lokalnim sticajima i sobitijima, nikad ne pozabaviše književnim Kraljevom. Ili ih upravo visina odbija?

Tu je prošle godine, kao sto šezdeset šestu knjigu edicije „Poezija, danas“, Rade Tanasijević (1962) objavio *Stvari oko mene ubrzano stare – izabrane i nove pesme (1994–2020)*. Pesnik živi u pomenutom Draževcu – kao moderni Hesiod, podsećajući nas na u novijim vremenima one retke srodnike po udesu ili izboru, na ovde već spomenut neostvoreni susret Tolstoja s Dostojevskim na nekoj poljoprivrednoj izložbi, ili na Foknera, kome su prebacivali da odveć voli ratarstvo (i alkohol), ili na Teda Hjuza, koji u drugom braku, posle samoubistva Silvije Plat, živi na maloj farmi pišući i baveći se zemljoradnjom. Onaj kome se ove paralele učine predaleke i previsoke valja da osmotri kako su ovom nimalo knjiškom pesniku svojstvene citatne, reminiscentne i aluzivne veze ne samo s nizom modernih svetskih pesnika i umetnika, kakvi su Van Gog, Edvard Munk, Emili Dickinson, Dilen Tomas, Gabrijela Mistral, Vislava Šimborska i Vladimir Holan, već i sa onim starostavnijim glasovima i izvorima, poput Homera, Biblije, svetih otaca, Omara Hajama, Miltona, Blejka i našeg Višnjica.

Začudio sam se odsustvu Tanasijevića iz pesničkih antologija, i to onih zamašnih. A da je značajan pesnik, od onih retkih čijim se pesmama valja vraćati, uverio me je Radivoje Mikić ranijim jednim osvrtom, pre iscrpnog pogovora („Mistika i svakodnevnica“) knjizi o kojoj je reč. Pouzdan poznavalac modernog srpskog pesništva, Mikić s podjednakom uverljivošću tumači i prvu fazu Tanasijevićevog stvaralaštva, onu s jakim belegom zvučne grane našeg simbolizma, i onu drugu, na prvi pogled verističku, okrenutu slobodnom stihu. Kažem na prvi pogled, jer se tu, kao po pravilu, „empirijski prizor prevodi u sferu s one strane empirije“.

Kratki stihovi, osmerci i šesterici, s visokim koeficijentom glasovne podudarnosti, kojima su versolozi (poput Svetozara Petrovića) predskazivali definitivno iščeznuće, pokazuju u novijem srpskom pesništvu neočekivanu vitalnost i domašuju zavodljiv artizam. Dovoljno je podsetiti na Milosava Tešića. Tanasijević pak u svojim poetskim draguljima mahom amalgamiše toponimska i etimološka poigravanja sa začudnim, zaumnim i paradoksalnim preokretima, koji, po Mikiću, nadilaze „mimetičku dimenziju“. Iz niza postupkom i domašajem srodnih pesama izdvajamo „Tamnavu“: „Vodom plavljen, vatrom prljen / U crnilo srlja Crljen.

// Nad rudištem jalovište / U njemu se psoglav bište. // Gornjim svetom sunce sija / Nao-
pačke ječam klija. // Urušen u svoju pesan / Slavuj slavi crni nesan.“

Draži mi je, ipak, Tanasijević kad napusti vezani stih i počne da se služi, kako zapaža Mikić, „nekom vrstom sasvim lirске fabule, koja u pojedinim slučajevima može biti pretvorena u pravu malu priču“. I kad nisu sižejno zaokružene, ove su pesme dosledno ostvareno pripovedanje pesnikove biografije (i poetike), ali, za čudo, bez intimističkih akcenata ili „zaokreta prema afektu“ (Dženifer Kuk). A ono što u njima najviše iznenađuje nazvaćemo predstavljanjem neobičnog u svetlu i tonu običnog, što je kao postupak suprotnost znanj tehnici oneobičavanja. „Oraču noćas između 9 i 3“, beleži jednog vrelog dana isti onaj pesnik (da ne kažem lirski subjekt) čije smo visoke duhovne sabesednike, ne sve, već pobrojali. Drugde se pita, ne bez melanholije, „šta da radi dvadesetogodišnjak / među starcima u zavejanom selu, / sem da sluša starce i pije / njihovu rakiju.“ A na trećem mestu, ne bez (auto)ironije, pominje meštane kojima poklanja svoje knjige: „Iz poštovanja nikad ih ne čitaju.“

Uz tolike druge i drukčije glasove, i ovo je poezija danas: „Noć jesenjeg oranja / Jedna od mnogih. / Raznežena mačka / U motoru mog traktora / Prela je sve umiljatije. / Uspavljivao me je taj zvuk.“ Pesnik na traktoru – možda neshvatljiva atrakcija našeg književnog vremena – završava ovu pesmu („Lisica“) manje očekivanim ali u ovovremenom poetičko-tematskom horizontu standardnijom slikom: „I ledena crta očajanja / Penje mi se do grla.“

Bezmalobredno, i pesme u slobodnom stihu Tanasijević završava zaokretom iz „metičke dimenzije“ u sferu višeg imaginativno-refleksivnog i simboličkog značenja, koje „poruci“, mahom paradoksalnoj, pridaje dublji, univerzalniji smisao. Međutim, ta prozretnja, i kad su najdublja ili najtananija, ne zaklanjaju ono što bismo nazvali dar za detalj, one slike i slikovne pojedinosti koje čitalačke sladokusce posebno raduju. Mislim ovde u prvom redu na tolike trenutke invencije u Tanasijevićevom poetskom transponovanju opažaja iz čulnog sveta, onih osluškivanja šapata i sabesedništva vatre, vode, drveća i mraka, te onih neusiljenih i očaravajućih sinestezijskih viđenja ždralova („kliktav klin u nebu“), ili zrikavaca („taj iskonski zvuk žege“), ili ćuka („ta mala grudva sumraka“). Ovakvim, otkrivalačkim uzletima mašte pribrajamo i zoomorfne slike balkona koji „... liče / na isturene čeljusti / engleskih buldoga“ (što je jedan od retkih urbanih motiva u ovim pesmama) i rodne kuće, doživljene kao „... velika ušna školjka / Skrovište znanih zvukova“ (što je tek jedna od učestalih, s arhetipskom dubinom proživljenih motivskih pojedinosti ove poezije, koje bude sećanja na istorodna lirska nastrosjenja na razdaljini od Jakšića, preko Šantića, do Slobodana Rakitića).

Poslovi i dani, mene godišnjih doba i pesnikovih duševnih i duhovnih (ne)saglasja sa zadatim životom, „pretakanje“ melanholije u razboritost i razboritosti u ironiju – to su tek motivi i tonaliteti kojima ova poezija snagom i šarmom izvorne kreativnosti podaruje visinu istinske umetnosti. Kad bi antologičari pitali za dokaze, najpre bih ih uputio na „Buđenje kuće“, „Rakijski kazan“ i pesmu po kojoj je nazvana ova knjiga izabranih i novih pesama nepravedno zapostavljenog stvaraoča.

I tako, možda neočekivano, u ovom malom, skokovito i pripadom pisanom dnevniku, započetom pitanjem o *kanonizovanim* stvaraocima, zaključno mesto pripade gotovo neznanom pesniku iz Draževca. Ili to nije slučajno, ako već autor ovih beležaka, po zapažanju Gorane Raičević, neretko podseća na tezu Miloša Crnjanskog o izvesnoj *hladnoći* velikih pesnika? Verujem da ni Crnjanski, velik ali nikad hladan, čiju je stvaralačku biografiju Gorana upravo objavila (*Agon i melanholija*, Akademska knjiga, 2021), ne bi bio ravnodušan prema poeziji kakvu piše Rade Tanasijević.

(23. mart 2021)